

LIDIA ALDONA DAKOWICZ*, AGNIESZKA DOMINIKA LASKOWSKA**

Wartości istotne w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Opinie studentów pedagogiki Uniwersytetu w Białymstoku

Wprowadzenie

Wartości są nieodłącznym elementem ludzkiego życia. Wskazują cel, do którego ludzie powinni dążyć¹. Przypisuje się im znaczącą rolę zarówno w codziennej egzystencji człowieka, jak i całych społeczeństw – wartości wpływają na życie społeczne, relacje interpersonalne, życie moralne, tok rozumowania i wypowiedzania się człowieka czy proces podejmowania decyzji². Formowanie osoby dojrzałej, rozwijającej sferę psychofizyczną, duchową i społeczną jest nadrzędnym celem wychowania³. Zatem wartości zajmują także istotne miejsce w systemie edukacji, której zadaniem powinno być przygotowywanie dzieci i młodzieży do poznawania, poszanowania oraz przyjęcia określonych

* Dr Lidia Aldona Dakowicz – Katedra Historii i Teorii Wychowania, Zakład Teorii Wychowania i Antropologii Pedagogicznej, Uniwersytet w Białymstoku, e-mail: l.dakowicz@uwb.edu.pl, ORCID: 0000-0001-6424-1370.

** Mgr Agnieszka Dominika Laskowska – Katedra Edukacji Kulturowej i Elementarnej, Zakład Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej, Uniwersytet w Białymstoku, e-mail: a.laskowska@uwb.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8764-2457.

¹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństw*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 195; J. Mariański, *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988–1990–2005–2017*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 315–323.

² K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003, s. 10.

³ K. Kmiecik-Jusięga, *Wychowanie do wolności i odpowiedzialności jako istotne ogniwo współczesnej profilaktyki społecznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2018, nr 6, s. 4.

wartości⁴. Zdaniem Janusza Mariańskiego otwartość na wartości ubogaca ludzkie życie, a duchowość staje się jedną z ważniejszych cech współczesnych społeczeństw⁵, dlatego szczególnie ważnym w procesie interioryzacji wartości jest etap edukacji wczesnoszkolnej, szkoła jest bowiem pierwszą po rodzinie instytucją wywierającą istotny wpływ na proces przyjmowania i uwewnętrzniania wartości przez dziecko⁶. Uczniowie na tym etapie rozwoju potrzebują pomocy w odkrywaniu wartości, ich poznawaniu i przyjmowaniu. Stąd dużą rolę może odgrywać nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej⁷, który stając się wzorem zachowań (autorytetem), musi mieć świadomość własnego oddziaływania na ucznia, by sprostać temu trudnemu zadaniu wychowawczemu.

W opracowaniu przyjęto definicję wartości sformułowaną przez Jana Szczepańskiego, zgodnie z którą są one dowolnym przedmiotem materialnym lub idealnym, ideą lub instytucją, przedmiotem rzeczywistym lub wyimaginowanym, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus⁸. Różne jednostki i grupy przyznają tym samym wartościom większą lub mniejszą wagę. Dla jednych najwyższą wartością będzie bogactwo, pieniądze, dla innych – Bóg, honor, sprawiedliwość.

Istnieje wiele rodzajów wartości oraz ich klasyfikacji. Badacze dokonują kategoryzacji wartości w zależności od uznawanych teorii wartości, prezentują sposoby ich podziału i hierarchizacji według przyjętych przez siebie kryteriów⁹. Zdaniem Leona Dyczewskiego najbardziej rozpowszechniony pozostaje podział wartości zaproponowany przez Maxa Schelera. Podział ten jest „uzasadniony dla stosowania go w naukach społecznych, że wyodrębnione przez niego rodzaje wartości odpowiadają ludzkim potrzebom. Jest on często wykorzystywany, rozszerzany i po swojemu interpretowany przez wielu badaczy życia społecznego”¹⁰.

⁴ M. Zemło, *Szkoła w stanie anomii. Raport*, Urząd Miejski w Białymstoku, Białystok 2006, s. 21.

⁵ J. Mariański, *O nowej duchowości – próba opisu zjawiska* „Nauki o Wychowaniu. Studia interdyscyplinarne” 2021, nr 1 (12), s. 51–56; tenże, *Nowa religijność i duchowość – mit czy rzeczywistość? Studium socjologiczne*, Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, Warszawa 2019, s. 122–124.

⁶ M.H. Dembo, *Stosowana psychologia wychowawcza*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1997, s. 192–193; L.A. Dakowicz, *Świat wartości przyszłych nauczycieli. Studium socjologiczne na podstawie badań studentów specjalizacji nauczycielskiej Uniwersytetu w Białymstoku*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2006, s. 43.

⁷ J. Bałachowicz, *Edukacja dziecka w okresie przemian kulturowych*, w: *Kompetencje kluczowe dzieci i młodzieży. Teoria i badania*, red. J. Uszyńska-Jarmoc, M. Bilewicz, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2015, s. 17–18.

⁸ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972, s. 97–98.

⁹ G. Żuk, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 28.

¹⁰ L. Dyczewski, *Miejsce i funkcje wartości w kulturze*, w: *Kultura w kręgu wartości*, red. L. Dyczewski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001, s. 35.

Dyczewski zaproponował klasyfikację wartości, w której za kryterium podziału uczynił przedmiot, będący ich ukierunkowaniem. Autor wyróżnił następujące wartości:

1. Hedonistyczne – wszystko co sprawia człowiekowi przyjemność, jest dla niego cenne i staje się celem jego działań, np. posiadanie przestronnego mieszkania, wygodnego samochodu, leżenie latem na plaży i wsłuchiwanie się w szum fal. Przyjemne jest także otaczanie się ludźmi, którzy nie prawią nam uwag. Przyjemność stanowi tu podstawowe kryterium podejmowania i oceniania jakiegokolwiek działania. Nie brakuje ludzi, którzy przyjemność stawiają jako pierwszą zasadę swojego życia. Twierdząc, że życie jest krótkie i ograniczając je tylko do doczesności, pragną w nim przeżyć jak najwięcej przyjemności.
2. Witalne – wszystko co wzmacnia życie, przyczynia się do pięknego wyglądu ciała i sprawności psychofizycznej jest cenne, godne pożądania i wysiłku. To, co osłabia życie, jest złe. Wraz z ubytkiem sił witalnych słabnie chęć do życia, następuje utrata sensu życia.
3. Materialne (gospodarcze) – to co jest cenne, co wzbogaca stan posiadania i podnosi standard życia, to co jest użyteczne, aby żyć wygodnie i bez zmartwień. Każda strata uważana jest za złe. Zatem pomnażanie dóbr gospodarczych skupia wszystkie siły i zdolności człowieka.
4. Socjocentryczne – cenne jest to, w czym wyraża się zbiorowa wola i zbiorowy wysiłek jednostek, czyli naród, państwo, grupa religijna, rodzina, partia polityczna. Są to podstawowe wartości, dla których warto żyć. Historia pokazuje wiele przykładów ludzi, którzy własny naród, państwo, grupę religijną, rodzinę, grupę przyjaciół lub też partię polityczną uznawali za najwyższą wartość. W imię tychże wartości ograniczali prawa jednostek, czy też innych grup oraz całych narodów.
5. Estetyczne – to harmonia, ład, piękno, a więc wszystko to, co wzbudza zachwyt, ekscytuje i porusza, dostarcza podniosłych przeżyć i stymuluje do twórczości. Wartości te sprawiają, że życie człowieka jest radosne, pełne uroku i twórcze.
6. Etyczne zwane też altruistycznymi – to różne formy dobra, czyli takie działania, które wzmacniają życie i rozwój osoby ludzkiej oraz innych istot żywych. Realizowaniu dobra towarzyszą bardziej szczegółowe wartości, takie jak sprawiedliwość, miłosierdzie, pomoc, wspaniałomyślność, przebaczenie, gościnność, tolerancja itp. Człowiek będąc dobrym, przybliża się do innych ludzi, tworząc z nimi więź o mocnych podstawach.
7. Poznawcze – to wiedza o sobie i świecie. Człowiek dochodząc do prawdy, pogłębiając wiedzę o sobie i świecie, dochodzi do lepszego rozumienia rzeczywistości i bardziej twórczo może ją kształtować. Dzięki temu w większym zakresie realizuje się jako twórca.

8. Religijne – czyli Bóg i wieczne życie po śmierci w łączności z Nim i innymi istotami duchowymi. Wartości te wprowadzają człowieka w świat nadprzyrodzony. Dzięki nim poszerza on swoje horyzonty, przekracza swoją doczesność, osiąga stan świętości i wchodzi w sferę ponadludzką. W świetle wartości religijnych człowiek uzyskuje pełniejsze rozumienie siebie samego, innych ludzi oraz całego świata¹¹.

Pierwsze trzy grupy wartości (hedonistyczne, witalne i materialne) to wartości związane z ludzkim ciałem, ze sferami odczuwania i pożądania, z utwierdzeniem swojej egzystencji. Wartości te realizowane są na zasadzie praktycyzmu, utylitarysty, dążenia do sukcesu (przeżywanie wyjątkowej przyjemności, posiadanie pięknego i sprawnego ciała, wysokiego standardu życia i pozycji społecznej). Osoby hołdujące tym wartościom nastawione są przede wszystkim na osiągnięcie najwyższej skuteczności działania, często kierując się maksymą „cel uświęca środki”, która to staje się ich życiową zasadą. Może być ona stosowana także w realizacji wartości socjocentrycznych, o ile wartości te stają się wartościami dominującymi¹². Wymienione wartości Dyczewski nazywa wartościami instrumentalnymi. Zdaniem tego autora wartości hedonistyczne, witalne, materialne i socjocentryczne można w pełni realizować, jednak są one ograniczone różnymi uwarunkowaniami, np. czasem, przestrzenią, możliwościami materialnymi. Dyczewski podkreśla, że „zaspokojeniu potrzeb głodu, pragnienia, wygody, prestiżu społecznego, czy politycznego wcale nie musi towarzyszyć poczucie szczęścia i sensu życia. Ich realizacja nie zaspokaja człowieka w pełni. Nie służą one jego wszechstronnemu rozwojowi, nie dają mu pełnej radości życia. [...] Ponadto ich realizacja często dokonuje się kosztem innych, a więc wiąże się z różnymi formami wyrządzenia krzywdy”¹³. Kolejne cztery grupy wartości (estetyczne, etyczne, poznawcze i religijne) wiążą się z wszechstronnym rozwojem osobowości człowieka, angażują jego wszystkie władze i możliwości, a ich realizacja dokonuje się głównie w samym człowieku. Często są one określane jako wartości duchowe¹⁴. Nie można ich w pełni zrealizować, ponieważ „nikt będący przy zdrowych zmysłach, nie powie, że poznał już wszystko i wszystko wie najlepiej, że jest wystarczająco dobry dla swoich bliźnich, i że udało mu się zrealizować całe piękno”¹⁵. Dążenie do tych wartości sprawia człowiekowi radość i satysfakcję. Na ich podstawie dokonuje się oceny całościowego życia człowieka oraz grupy społecznej. Obejmują one wszystkie sfery życia ludzkiego, są ponadczasowe, ponadindywidualne i społecznie cenione¹⁶. Wartości duchowe

¹¹ Tamże, s. 36-37.

¹² Tamże, s. 37.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 37-38.

są nazwane przez Dyczewskiego wartościami autotelicznymi – prawda, dobro, piękno, Bóg i cały świat nadprzyrodzony. Są to wartości niezależne od człowieka, na ich istnienie nie ma wpływu to, czy człowiek je uznaje, czy też nie. Same w sobie domagają się uznania w całym życiu człowieka i w każdym czasie. Są dla wszystkich ludzi wyzwaniem¹⁷. „Tylko wartości autoteliczne nadają sens indywidualnemu życiu, a wraz z nim kulturze i życiu społecznemu”¹⁸. Wymienione wartości uznać można za ważne z punktu widzenia wychowawczego¹⁹. To na ich podstawie osoba ludzka doskonali siebie i przekształca świat²⁰.

Przygotowanie człowieka do sprawnego funkcjonowania w złożonym świecie wartości jest jednym z głównych zadań wychowania²¹. Wiedza o wartościach i ich znaczeniu odgrywa tu zasadniczą rolę. Poznanie i zrozumienie istoty wartości, ich roli w życiu człowieka, związków i zależności pomiędzy wartościami a celami wychowania, warunkuje zainicjowanie procesu wychowania ku wartościom, rozpatrywanego w aspekcie indywidualnym i społecznym²².

Metodologia badań własnych

Przedmiotem badań były wartości istotne w procesie edukacji wczesnoszkolnej, wyrażone w opiniach studentów pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku. Badaniami objęto 84 studentów II roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych II stopnia, którzy zostali dobrani na zasadzie kryterium dostępności. Przebadano wszystkich studentów, obecnych w tym dniu na zajęciach. W tej grupie znalazło się 49,4% studentów studiów stacjonarnych oraz 50,6% studentów studiów niestacjonarnych. Najliczniejszą grupą okazały się osoby ze średnią ocen w przedziale 4,49–4,00 (58,0%), prawie co trzeci respondent posiadał średnią w przedziale 4,74–4,50 (29,6%), niewielu osiągnęło średnią 5,00–4,75 (6,2%) oraz średnią przedziale 3,99–3,50 (6,2%). Nikt nie wykazał średniej ocen poniżej 3,50. Badani studenci najczęściej pochodzili ze wsi (38,3%), 24,7% z miasta powyżej 100 tys. mieszkańców, a 22,2% z miasta od 10 tys. do 50 tys. mieszkańców. Pozostali pochodzili z miasta do 10 tys. mieszkańców (12,3%) oraz od 50 tys. do 100 tys. mieszkańców (2,5%). Wśród badanych były osoby wyznania katolickiego (84,0%) oraz prawosławnego (16,0%). Badania przeprowadzono w II kwartale 2016 roku. Ich celem było poznanie opinii

¹⁷ Tamże, s. 38.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ L.A. Dakowicz, *Świat wartości...*, s. 74.

²⁰ Por. L. Dyczewski, *Miejsce i funkcje...*, s. 38.

²¹ L. Sałaciński, *Aporie wychowawcze szkoły i nauczyciela. Złudzenia transmisji wartości w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2010, s. 66.

²² K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom...*, s. 15.

badanych studentów na temat wartości, które są istotne w procesie edukacji wczesnoszkolnej.

Realizując postawiony cel, sformułowano następujące problemy badawcze:

- 1) Jakie wartości, zdaniem badanych studentów pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku, są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej?
- 2) Jakie wartości badani studenci pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku zamierzają w przyszłości przekazywać w procesie edukacji wczesnoszkolnej?
- 3) Czy badani studenci pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku zamierzają w przyszłości przekazywać te wartości, które ich zdaniem są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej?

Sformułowanie ostatniego pytania zostało podyktowane faktem występowania w społeczeństwie sytuacji, w których człowiek wie, co jest dobre, pożądane i akceptowane społecznie, jednak gdy dochodzi do decyzji o podjęciu działania, nie zawsze wybiera to, co wcześniej uznał za właściwe. Można by się tu posłużyć następującym przykładem: większość osób dążąc do ładnego wyglądu i dobrej kondycji fizycznej wie bądź została nauczona, że aby dany stan osiągnąć należy wykonywać ćwiczenia fizyczne i zdrowo się odżywiać, jednak gdy zaczyna dążyć do osiągnięcia tego celu, niejednokrotnie wybiera „cudowne suplementy”. Człowiek funkcjonuje jako istota aksjologiczna, czyli taka, która tworzy i wybiera z otaczającego ją świata określone wartości oraz kieruje się nimi w swoim myśleniu, postawach i zachowaniu²³. To, jakie wartości wybierze, będzie decydowało o tym, jakim będzie człowiekiem i w jaki sposób będzie też oddziaływał na swoje otoczenie. Dotyczy to w szczególności nauczycieli-wychowawców, których misją jest pomoc uczniom-wychowankom w odkrywaniu wartości oraz w tym, by stawali się coraz lepszymi ludźmi²⁴.

Zastosowaną w badaniach metodą był sondaż diagnostyczny, który przeprowadzono w trakcie zajęć uniwersyteckich, za pomocą autorskiego kwestionariusza ankiety. Narzędzie to zostało skonstruowane na podstawie kwestionariusza ankiety *Wartości a funkcjonowanie w roli nauczyciela*²⁵, w którym wykorzystano klasyfikację wartości zaproponowaną przez Dyczewskiego. Zebrany materiał empiryczny opracowano przy użyciu programu statystycznej analizy danych SPSS Statistics 27²⁶.

²³ B. Sztumska, J. Sztumski, *Świat wartości jako trzecie środowisko istnienia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2018, s. 36.

²⁴ M. Braun-Galkowska, *W tę sama stronę. Książka dla nauczycieli o wychowaniu i lekcjach wychowawczych*, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1994, s. 12.

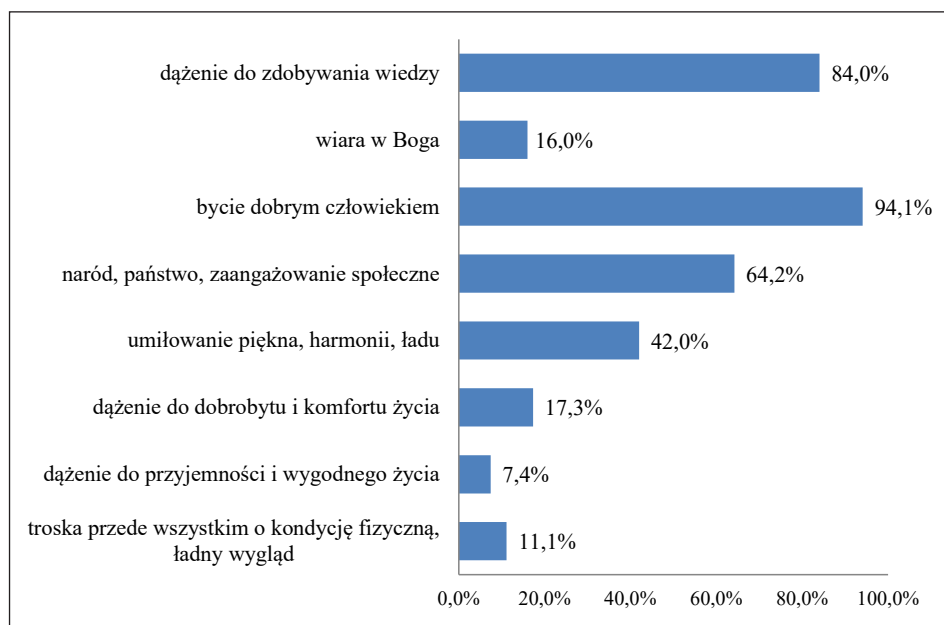
²⁵ L.A. Dakowicz, *Świat wartości...*, s. 194–203.

²⁶ Uzyskane dane opracowano w oparciu o podstawowe statystyki opisowe. W analizie wyników zastosowano test χ^2 Pearsona oraz test Fishera.

Wyniki badań

Aby odpowiedzieć na pytanie, czy badani studenci pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku zamierzają w przyszłości przekazywać te wartości, które ich zdaniem są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej, w pierwszej kolejności ustalono wartości ważne – zdaniem respondentów – w procesie edukacji wczesnoszkolnej. W tym celu zadano następujące pytanie: „Które z podanych niżej wartości nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej powinni Pani/Pana zdaniem przekazywać uczniom?”. Było to pytanie zamknięte, w którym badani ustosunkowywali się do każdej z podanych wartości (dążenie do zdobywania wiedzy; wiara w Boga; bycie dobrym człowiekiem; naród, państwo, zaangażowanie społeczne; umiłowanie piękna, harmonii i ładu; dążenie do dobrobytu i komfortu życia; dążenie do przyjemności i wygodnego życia; troska przede wszystkim o kondycję fizyczną, ładny wygląd) i wybierali jedną z pięciu możliwych odpowiedzi (zdecydowanie należy przekazywać; raczej przekazywać; raczej nie przekazywać; zdecydowanie nie przekazywać; trudno powiedzieć). Dla potrzeb artykułu wzięto pod uwagę te przypadki, w których badani uważali, że dane wartości powinny być zdecydowanie przekazywane w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Uzyskane wyniki prezentuje wykres 1.

Wykres 1. Wartości ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej, w opinii badanych studentów

Źródło: badania własne.

Analiza danych przedstawionych na powyższym wykresie pokazała, że według respondentów wartościami najważniejszymi w edukacji wczesnoszkolnej, są te, które bezpośrednio przyczyniają się do wszechstronnego rozwoju osobowości ucznia-wychowanka. Wśród nich najczęściej wybierano: bycie dobrym człowiekiem (94,1%) i dążenie do zdobywania wiedzy (84,0%). Wartości te odpowiadają grupie wartości, na podstawie której dokonuje się oceny całościowego życia człowieka²⁷. Często stosownie do tego, czy jesteśmy koleżeńscy, pomocni, serdeczni względem innych, określa się nas mianem dobrego człowieka. To zaś jaką mamy wiedzę, czy potrafimy doradzić, wykazać się znajomością danego tematu, wytłumaczyć coś nieoczywistego, definiuje nas jako mądrego człowieka. Kategorie te są wyznacznikiem oceny zarówno jednostkowego człowieka, jak i całego społeczeństwa. Najmniej preferowanymi wartościami w przekazie nauczyciela okazały się: dążenie do dobrobytu i komfortu życia (17,3%), troska przede wszystkim o kondycję fizyczną i ładny wygląd (11,1%) oraz dążenie do przyjemności i wygodnego życia (7,4%). Wartości te należą, do grupy wartości związanych z ludzkim ciałem oraz pożądaniem. Realizowane są w dążeniu do sukcesu, wysokiego standardu życia czy posiadania pięknego ciała. Nie pozwalają jednak osiągnąć pełni szczęścia. Równie rzadko wskazywaną wartością była wiara w Boga (16,0%), należąca do grupy wartości wpływających na wszechstronny rozwój człowieka. Małe zainteresowanie przekazem tej wartości można tłumaczyć tym, że obecnie w świadomości społecznej, często kreowanej przez media, obszar wychowania zawłaszczany jest przez dyskurs neoliberalny, kładący nacisk na aksjologiczną neutralność²⁸. Niski wybór danej wartości może wynikać również z faktu, że szkoła postrzegana jest głównie jako miejsce zdobywania wiedzy i umiejętności, a kwestię wychowania w wierze pozostawia się rodzinie i Kościołowi²⁹. Nie zarejestrowano istotnych statystycznie różnic w poglądach studentów stacjonarnych i niestacjonarnych na temat wartości, które są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Różnice te nie wystąpiły również w przypadku takich zmiennych, jak średnia ocen ze studiów, pochodzenie społeczne oraz wyznanie badanych.

Kolejnym ważnym zagadnieniem było ustalenie, jakie wartości badani studenci pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku zamierzają w przyszłości przekazywać w procesie edukacji wczesnoszkolnej. W tym celu

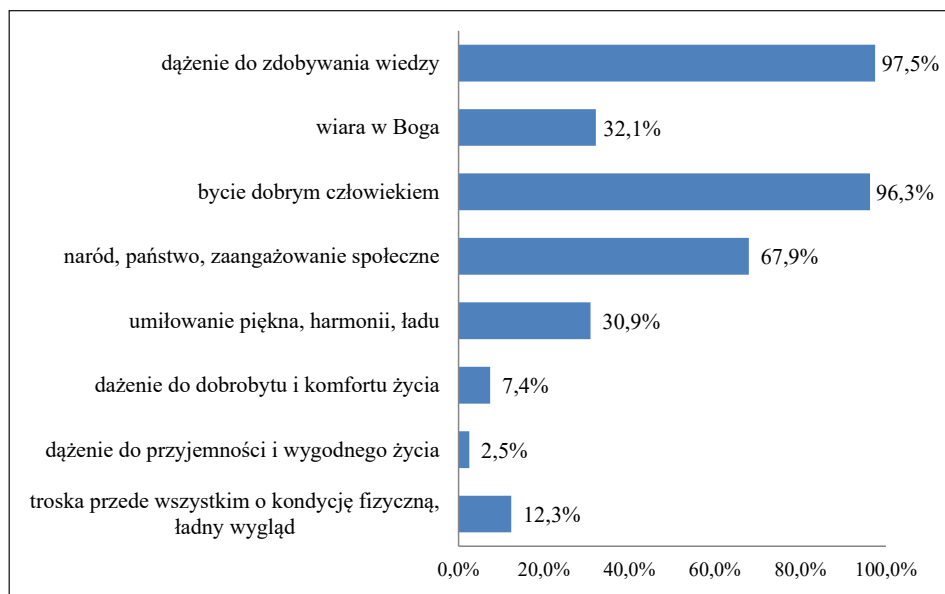
²⁷ L. Dyczewski, *Kultura w kręgu...*, s. 37–38.

²⁸ D. Jagielska, *Kierunki rozwoju koncepcji wychowania obywatelskiego w Polsce po II wojnie światowej – wprowadzenie do problematyki*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2018, nr 1–2, s. 155–156.

²⁹ Podobne wyniki na temat wartości preferowanych w przekazie nauczyciela uzyskano w 2001 roku, badając studentów IV roku specjalizacji nauczycielskiej Uniwersytetu w Białymstoku. Zob. L.A. Dakowicz, *Świat wartości...*, s. 107–109.

przedstawiono studentom listę wartości³⁰ oraz poproszono o wskazanie tych, które zamierzają przekazywać swoim uczniom, jako przyszli nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej (wykres 2).

Wykres 2. Wartości, które badani studenci zamierzają przekazywać w procesie edukacji wczesnoszkolnej

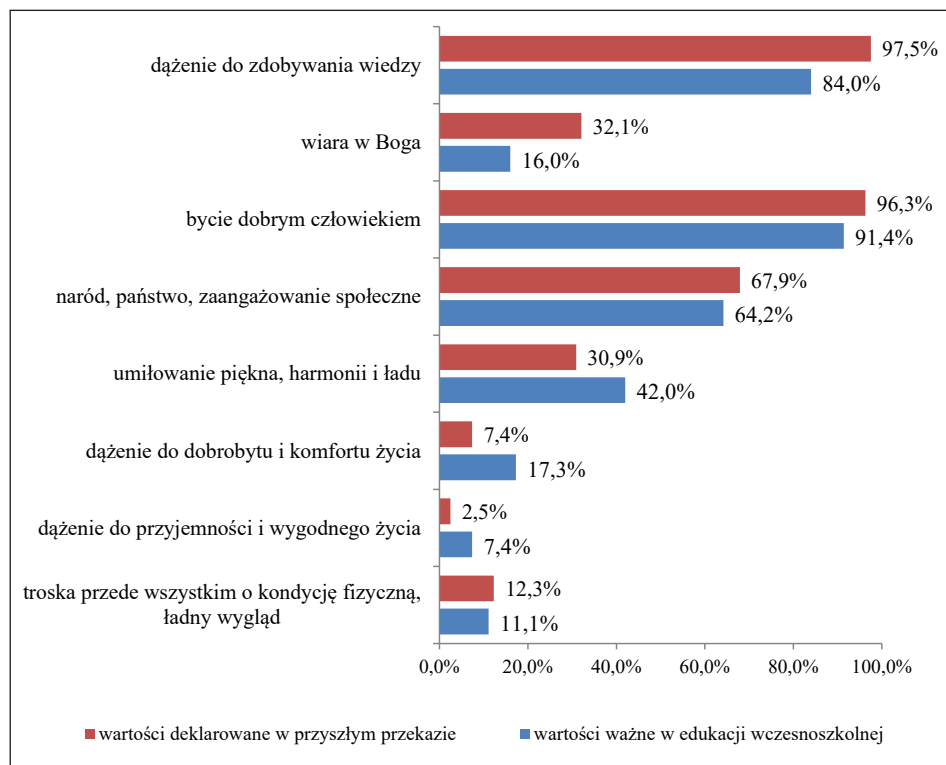
Źródło: badania własne.

Z analizy danych przedstawionych na wykresie wynika, że większość respondentów zamierza w przyszłości przekazywać wartości: dążenie do zdobywania wiedzy (97,5%) oraz bycie dobrym człowiekiem (96,3%). Najrzadziej wybieranymi wartościami były wartości związane z dobrobytem i materialnymi bogactwami, które nie dają pełni szczęścia i które nieustannie trzeba pomnażać, aby odczuwać z nich przyjemność i satysfakcję (troska przede wszystkim o kondycję fizyczną, ładny wygląd – 12,3%, dążenie do dobrobytu i komfortu życia – 7,4%, dążenie do przyjemności i wygodnego życia – 2,5%). Okazało się, że uwzględnione w badaniach zmienne niezależne (rodzaj studiów, średnia ocen ze studiów, pochodzenie społeczne oraz wyznanie) nie różnicowały deklaracji badanych studentów co do zamiaru przekazu określonych wartości w procesie edukacji wczesnoszkolnej.

³⁰ Lista wartości przedstawiona badanym studentom: dążenie do zdobywania wiedzy; wiara w Boga; bycie dobrym człowiekiem; naród, państwo, zaangażowanie społeczne; umiłowanie piękna, harmonii, ładu; dążenie do dobrobytu i komfortu życia; dążenie do przyjemności i wygodnego życia; troska przede wszystkim o kondycję fizyczną, ładny wygląd.

Przeprowadzone analizy pozwoliły uzyskać odpowiedź na pytanie, czy badani studenci pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku zamierzają w przyszłości przekazywać te same wartości, które ich zdaniem są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Graficzne przedstawienie odpowiedzi na postawiony problem prezentuje wykres 3.

Wykres 3. Opinie badanych studentów na temat wartości, które są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej oraz ich deklaracje co do przekazu tychże wartości w ich przyszłej pracy nauczycielskiej

Źródło: badania własne.

Najmniej różnic pomiędzy opiniami respondentów co do tego, które wartości są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej oraz deklaracjami chęci przekazu tych wartości w przyszłej pracy nauczycielskiej, wystąpiło w przypadku wartości poznawczych (zdobywanie wiedzy) oraz moralnych (bycie dobrym człowiekiem). Różnice te nie były istotne statystycznie (tabela 1).

Tabela 1. Opinie badanych studentów na temat wartości, które są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej oraz ich deklaracje co do przekazu tychże wartości w ich przyszłej pracy nauczycielskiej

Uznaje za ważne		Wartości w edukacji wczesnoszkolnej				Ogółem N = 81*	
		Zamierza przekazywać					
		Tak		Nie		N	%
		N	%	N	%	N	%
Poznawcze	Tak	67	98,5	1	1,5	68	100,0
	Nie	12	92,3	1	7,7	13	100,0
Religijne***	Tak	12	92,3	14	20,6	26	100,0
	Nie	1	7,7	54	79,4	55	100,0
Etyczne	Tak	72	97,3	2	2,7	74	100,0
	Nie	6	85,7	1	14,3	7	100,0
Socjocentryczne***	Tak	43	82,7	9	17,3	52	100,0
	Nie	12	41,4	17	58,6	29	100,0
Estetyczne ***	Tak	18	52,9	16	47,1	34	100,0
	Nie	7	14,9	40	85,1	47	100,0
Materialne	Tak	3	21,4	11	78,6	14	100,0
	Nie	3	4,5	64	95,5	67	100,0
Hedonistyczne	Tak	0	0,0	6	100,0	6	100,0
	Nie	2	2,7	73	97,3	75	100,0
Witalne**	Tak	4	44,4	5	55,6	9	100,0
	Nie	6	8,3	66	91,7	72	100,0

* Przebadano 84 osoby, z których 3 nie udzieliły odpowiedzi.

** $p < 0,01$; *** $p < 0,0001$ (z obliczeń wykluczono braki odpowiedzi).

Źródło: badania własne.

Sytuacja, w której respondenci częściej deklarują przekaz wartości poznawczych w przyszłej pracy zawodowej, niż uważają, że te wartości są istotne w procesie edukacji, może wynikać z ich krytycznego nastawienia do edukacji szkolnej, w której wciąż jest praktykowany podający model nauczania. Łatwo można zaobserwować, że w szkole dzieci otrzymują zazwyczaj gotową wiedzę, którą mają za zadanie przyswoić, natomiast zbyt mało uwagi przykładają do samodzielnego zdobywania wiedzy przez ucznia. Często wskazywaną wartością, którą respondenci zamierzają przekazywać oraz którą uważają za ważną w procesie edukacji wczesnoszkolnej było bycie dobrym człowiekiem. Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej często staje się wzorem postępowania i swego rodzaju mentorem, stąd jego rola w przekazie wartości moralnych (bycie dobrym

człowiekiem) jest niezwykle istotna. Pielęgnowanie tej wartości w wychowanku pomaga w osiągnięciu jego wszechstronnego rozwoju. Można powiedzieć, że badani studenci pedagogiki wczesnoszkolnej Uniwersytetu w Białymstoku, którzy w przyszłości wezmą udział w procesie edukacji młodego pokolenia, mają świadomość, że szkoła stanowi nie tylko miejsce przekazywania informacji o świecie, ale równocześnie pełni funkcję wychowawczą.

Ponad połowa respondentów wskazała wartości socjocentryczne (naród, państwo, zaangażowanie społeczne) jako te, które sami zamierzają przekazywać oraz te, które uważają za ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Różnica w poglądach studentów była niewielka, aczkolwiek istotna statystycznie ($p < 0,0001$). Badani częściej deklarowali, że zamierzają tę wartość przekazywać, niż że uważają ją za istotną w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Różnica na poziomie istotności statystycznej ($p < 0,0001$) pojawiła się również w przypadku opinii respondentów odnośnie do wartości estetycznych (umiłowanie piękna, harmonii, ładu), które częściej uważali za ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej, niż zamierzali je przekazywać w swojej przyszłej pracy nauczycielskiej (tabela 1).

Największe różnice między wartościami uznanymi za istotne w procesie edukacji wczesnoszkolnej, a tymi które sami będą przekazywać w przyszłej pracy zawodowej wystąpiły w przypadku wartości religijnych ($p < 0,0001$). Co trzecia badana osoba deklarowała chęć przekazu wartości religijnych w swojej przyszłej pracy nauczycielskiej, jednak zdecydowanie mniej wskazywało, że te wartości są ważne w edukacji wczesnoszkolnej (tabela 1). Można to tłumaczyć faktem funkcjonujących w edukacji priorytetów. Szkoła skupia się przede wszystkim na przekazywaniu wiedzy, ponieważ zobowiązana jest do realizacji celów określonych w podstawie programowej. Europa, która rozkwitła i osiągnęła prawdziwą wielkość, budując swoje fundamenty na chrześcijaństwie, w tym wartościach zaczerpniętych z Ewangelii, po II wojnie światowej powoli zaczęła te wartości odrzucać, podcinając korzenie dziedzictwa kulturowego. Wyraźnie miało to swoje odzwierciedlenie w procesie szkolnego wychowania. Także obecnie wychowanie we współczesnej szkole nie realizuje wartości chrześcijańskich³¹. Szkoła publiczna jest instytucją świecką, w której poświęca się uwagę psychologicznemu i egzystencjalnemu aspektowi życia młodego człowieka, w tym rozwijaniu kompetencji społecznych (współpraca, komunikacja, rozwiązywanie konfliktów, kształtowanie tolerancji)³². Religijną sferę pozostawia się często rodzinie i Kościołowi. Możliwe, że badani studenci, nie chcąc kontynuować własnych doświadczeń zdobytych w trakcie edukacji szkolnej, czy też będąc

³¹ H. Słotwińska, *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2019, s. 289.

³² Tamże, s. 290.

osobami wierzącymi, mają zamiar włączyć wartości religijne w przekazywane uczniom treści, chociażby w kontekście omawiania tradycji oraz świąt obchodzonych w Polsce. Nauczyciele poświęcający czas na holistyczne wychowanie młodego człowieka, w swoich działaniach edukacyjnych, są bliscy realizacji celów pedagogiki chrześcijańskiej. Przekazywanie wartości religijnych w procesie wychowania otwiera drogę ku wartościom stałym i ponadczasowym³³. Stwarza również wychowankom szansę otwarcia się na sprawy duchowe³⁴. Co zgodnie z warstwicową koncepcją wychowania Stefana Kunowskiego, pozwala osiągnąć najwyższy poziom własnego rozwoju³⁵. Wychowanie w oderwaniu od zasad moralnych skutkuje degeneracją demokracji. Zatem mając na uwadze dobro społeczeństwa demokratycznego oraz posiadając przywilej wychowania młodego pokolenia, przyszli nauczyciele mogą nie chcieć kierować się w swojej aktywności zawodowej aksjologiczną neutralnością³⁶ czy też relatywizmem moralnym³⁷. Coraz częściej, w wielokulturowym społeczeństwie, podejmuje się wysiłek przemyślenia tradycyjnych strategii wychowawczych, które obok troski o przekaz tradycji eksponują problem dojrzałości osoby ludzkiej³⁸.

Podsumowanie i interpretacja uzyskanych wyników

Analiza wyników badań pozwoliła ustalić, że zdaniem studentów najważniejsze wartości w procesie edukacji wczesnoszkolnej stanowią bycie dobrym człowiekiem oraz dążenie do zdobywania wiedzy. Wymienione wartości badani najczęściej podawali również jako te, które zamierzają przekazywać swoim uczniom. Taki wybór jest korzystny z wychowawczego punktu widzenia, ponieważ wartości te wspierają rozwój osobowości wychowanka. Nauczyciel przekazując wartości swoim uczniom, oddziałuje na nich na wielu płaszczyznach, w tym na kształtowanie ich postaw i poglądów. Świadomość tej wielopłaszczyznowości oddziaływań na młodego człowieka powinna wzbudzać u przyszłych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej motywację do samodoskonalenia, w tym do właściwego przygotowania do zawodu. Pożądana byłaby również głębsza refleksja nad wartościami, które badani zamierzają przekazywać swoim wychowankom w procesie edukacji wczesnoszkolnej, ponieważ w roli nauczyciela kryje się

³³ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004, s. 94.

³⁴ M. Łobocki, *Teoria wychowania...*, s. 107.

³⁵ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej...*, s. 164–259.

³⁶ D. Jagielska, *Kierunki rozwoju...*, s. 157.

³⁷ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 104.

³⁸ M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 56.

ogromny potencjał przekazu wartości³⁹. Nauczyciel-wychowawca wciela się w rolę mentora, który towarzyszy uczniowi w trudnej wędrówce osobistego przeżywania i doświadczania świata⁴⁰. Jest on jedną z głównych postaci oddziałujących na wielokierunkowy i harmonijny rozwój ucznia, na jego postawy, zachowania i nastawienia. Doskonalać innych, doskonali siebie, przez co określa swój stosunek do wartości, stając się autorytetem dla swoich uczniów⁴¹. W związku z tym świadomość aksjologiczna przyszłych nauczycieli powinna być ważnym aspektem edukacji uniwersyteckiej. W procesie kształcenia studentów pedagogiki wczesnoszkolnej należy zwrócić uwagę na dostarczenie odpowiedniej wiedzy oraz poszerzenie horyzontów przyszłych nauczycieli na temat wartości, które będą przekazywać swoim uczniom. Dążenie do zdobywania wiedzy wydaje się pożądane, jeżeli patrzeć tylko na aspekt przekazania wiedzy uczniom. Jednak czy jest to najważniejsze w funkcjonowaniu jednostki w świecie? Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej powinien oddziaływać na wielu płaszczyznach rozumienia i postrzegania świata przez młodego człowieka. Powinien przekazywać i właściwie interpretować wartości poznawcze, etyczne religijne, estetyczne, socjocentryczne, ale też wartości witalne, materialne czy hedonistyczne. Omiłanie wartości, które w odczuciu nauczyciela są nieodpowiednie, nie spowoduje, że uczeń nigdy się o nich nie dowie. Egzystując w rzeczywistości społecznej, z pewnością spotka kogoś, dla kogo najistotniejsze będzie zdrowie, ładny wygląd, dążenie do wygodnego życia czy posiadanie rzeczy materialnych. Dlatego powinno się również mówić uczniom o wartościach instrumentalnych, aby potrafili przyjąć względem nich odpowiednią postawę. Należałoby też zwrócić uwagę na sposoby przekazywania wartości, wśród których własna postawa wobec wartości jest sposobem najistotniejszym. Stąd w procesie kształcenia studentów na szczególną uwagę zasługuje konieczność podjęcia przez nich pracy nad sobą, aby własnym przykładem mogli pokazywać wartości ważne w życiu człowieka i społeczeństwa. Ważkie byłoby również zwrócenie uwagi na odpowiednią motywację przekazu wartości w procesie kształcenia i wychowania uczniów klas początkowych. Stąd kształcenie wysoko wykwalifikowanych i kompetentnych nauczycieli w zakresie problematyki aksjologicznej, potrafiących sprostać wymaganiom współczesnego życia, to istotne zadanie edukacji uniwersyteckiej, zwłaszcza w dobie aktualnej niekorzystnej sytuacji edukacyjnej szkoły, związanej z dominacją nauczania on-line w kontekście pandemii SARS-CoV-2.

³⁹ T. Lovat, *Values Education and Teachers' Work: A quality teaching perspective*, „New Horizons in Education” 2005, vol. 112, s. 3.

⁴⁰ L. Sałaciński, *Aporie wychowawcze...*, s. 66.

⁴¹ J. Tatarczuk, *Afiliacja ćwiczeń z przedmiotu metodyka wychowania fizycznego przez studentki zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej w Uniwersytecie Zielonogórskim*, w: *Kształcenie kadr w zakresie kultury fizycznej*, red. R. Muszkieta, M. Napierała, A. Skaliy, W. Żukow, Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania, Poznań 2009, s. 61.

Bibliografia

- Bałachowicz J., *Edukacja dziecka w okresie przemian kulturowych*, w: *Kompetencje kluczowe dzieci i młodzieży. Teoria i badania*, red. J. Uszyńska-Jarmoc, M. Bilewicz, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2015, s. 13–37.
- Braun-Gałkowska M., *W tę samą stronę. Książka dla nauczycieli o wychowaniu i lekcjach wychowawczych*, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1994.
- Chąłas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.
- Dakowicz L.A., *Świat wartości przyszłych nauczycieli. Studium socjologiczne na podstawie badań studentów specjalizacji nauczycielskiej Uniwersytetu w Białymstoku*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2006.
- Dembo M.H., *Stosowana psychologia wychowawcza*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1997.
- Dyczewski L., *Kultura w kręgu wartości*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.
- Jagielska D., *Kierunki rozwoju koncepcji wychowania obywatelskiego w Polsce po II wojnie światowej – wprowadzenie do problematyki*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2018, nr 1–2, s. 139–162.
- Kmieciak-Jusięga K., *Wychowanie do wolności i odpowiedzialności jako istotne ogniwo współczesnej profilaktyki społecznej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2018, nr 6, s. 3–8.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004.
- Lovat T., *Values Education and Teachers’ Work: A quality teaching perspective*, „New Horizons in Education” 2005, vol. 112, s. 2–12.
- Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Mariański J., *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988–1998–2005–2017*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Mariański J., *Nowa religijność i duchowość – mit czy rzeczywistość? Studium socjologiczne*, Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne, Warszawa 2019.
- Mariański J., *O nowej duchowości – próba opisu zjawiska*, „Nauki o Wychowaniu. Studia interdyscyplinarne” 2021, nr 1 (12), s. 40–68.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Sałaciński L., *Aporie wychowawcze szkoły i nauczyciela. Złudzenia transmisji wartości w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2010.
- Słotowińska H., *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2019.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństw*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002.
- Sztumska B., Sztumski J., *Świat wartości jako trzecie środowisko istnienia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2018.
- Tataczuk J., *Afiliacja ćwiczeń z przedmiotu metodyka wychowania fizycznego przez studentki zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej w Uniwersytecie Zielonogórskim*, w: *Kształcenie kadr w zakresie kultury fizycznej*, red. R. Muszkieta, M. Napierała, A. Skaliy, W. Żukow, Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania, Poznań 2009, s. 60–65.
- Zemło M., *Szkoła w stanie anomii. Raport*, Urząd Miejski w Białymstoku, Białystok 2006.
- Żuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.

Streszczenie

W artykule omówiono opinie badanych studentów pedagogiki Uniwersytetu w Białymstoku na temat wartości istotnych w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Poruszono zagadnienia odnoszące się do wartości, które są ważne – zdaniem respondentów – w procesie edukacji wczesnoszkolnej, jakie wartości badani zamierzają w przyszłości przekazywać swoim uczniom oraz czy zamierzają w przyszłości przekazywać te wartości, które ich zdaniem są ważne w procesie edukacji wczesnoszkolnej. Badaniami objęto 84 studentów II roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych II stopnia pedagogiki wczesnoszkolnej. Materiał badawczy został zebrany za pomocą autorskiego kwestionariusza ankiety. Przeprowadzone analizy pozwoliły ustalić, że zdaniem badanych studentów najważniejszymi wartościami w procesie wychowania jest bycie dobrym człowiekiem i dążenie do zdobywania wiedzy, co pozostaje zbieżne z wartościami, które badani zamierzają przekazywać w przyszłości swoim uczniom. Ważne jest, aby przyszli nauczyciele pełniący istotną rolę w kształtowaniu młodego pokolenia, mieli świadomość, że szkoła stanowi nie tylko miejscem przekazywania informacji o świecie, ale pełni również funkcję wychowawczą.

Słowa kluczowe: edukacja wczesnoszkolna, nauczyciel, przekaz wartości, wartości, wychowanie

Values Important in the Process of Early Childhood Education: Opinions of Students of Pedagogy at the University of Białystok

Summary

The article discusses the opinions of the surveyed students of pedagogy at the University of Białystok on the values that are important in the process of early childhood education. It deals with the issues related to the values which, according to the respondents, are important in the process of early childhood education, which values the respondents intend to transmit to their students in the future, and whether the respondents intend to transmit in the future those values which, in their opinion, are important in the process of early childhood education. The study involved 84 second-year full-time and part-time second-year undergraduate students of early childhood pedagogy. The research material was collected by means of the author's questionnaire. The analysis carried out allowed to establish that in the opinion of the students the most important values in the process of upbringing are being a good person and striving for knowledge, which is consistent with the values that the respondents intend to pass on to their students in the future. It is important for future teachers who play an important role in shaping the young generation to be aware that school is not only a place of transmitting information about the world, but also has an educational function.

Key words: early childhood education, teacher, value transmission, values, upbringing